

prek vrtov, med robidovjem, po ozkih ulicah, med borovci — na obali je bil čoln in vesla! stekel je čez dvorišče, za cerkvijo, čez ploščad, nihče mu ni sledil, vas je bila tiha in prazna, kot prej, v preperelem lesu je zahreščalo, nekaj se je zlomilo! pa nič za to, morje je mirno! težko je bilo, le nekaj korakov; zazvonilo je! zamolklo je udarjalo, sililo je v možgane, tudi bolečina, in v moč, paralo je, tolklo, odmevalo... Zvezali so ga! nekaj so hoteli izvedeti, tudi tovariš je bil in poveljnik, polžki so umirali! morje je bilo velika, sinja svoboda, le nekaj korakov! in zvonjenje je bilo in čoln...

»Obsojeni ste! Kazen se izvrši takoj!«

Molčal je! namerili so puške — tako majhne luknjice, kot polžki! Čoln se ja zaganjal ob čeri, zvonjenje je sililo vse globlje, nekje v bližini je kričal galeb... nekaj se je utrgalo, morda zemlja! bližala se je z velikansko naglico, ni vedel, da je tako daleč, potem je bila čisto blizu in morje...!

Nada
Matičič

Pomiritev

(odlomek)

Eva Ravnikarjeva je prišla na most med templjem z belo hišo in sežigališčem. Na breg so pravkar potalagali žensko truplo. Bilo je povito v belo rjuho in od nog do glave povezano v sveženj, edino obraz je bil na pol odkrit. Iz nosu sta štrleli svečke. Zdel se ji ni star, morda največ petdeset, toda Martin je bil vseeno pri osemdesetih boljši. Sorodniki so čepeli okoli trupla, kot bi sedeli ob kakršnikoli drugi priliki, nič poseb-

nega se ni poznalo na njih, ne v gibih ne v govorjenju. Možje so sestavljali grmado. Bili so komaj pri polovici, ko se je zataknilo. Zmanjkalo je drv. Spričkali so se, dva sta se z obredno počasnostjo nekam izgubila, ali sta bila poslana, a namesto njiju je iz temne luknje priropotal voziček z dragocenim tovorom. Živahno prigovarjanje se je kmalu razširilo še na sosednje pomole z grmadami in privabilo mešetarje in gledalce. Ženske se v moška opravila niso vtikala. Z napušča zlate pagode se je včasih spustila črna ptica na počrnelo kamenje v plitvinah svete Bagmati. Druge so mirno čepele v napuščih in na lesenih gredah z rezljanimi figurami in vse brez izjeme strmele proti mrličem. Na kaj so čakale? Se še niso navadile, da jim plen pospravi ogenj

za Bagmati, reko smrti? Bile so oblečene kot pogrebnički, imele so močne rjave kljune in oči so se jim razumno svetlikale. Čeprav niso opravljale pogrebnih ceremonij, so bile nenehno navzoče kot nepoklicni pogrebnički, ki so jim pogrebi pač hobi. Hindujski so postajali srditejši, ker prodajalec drv ni hotel popustiti. Na eni strani so gradili naprej, na drugi je užaljeni lastnik razdiral grmado. Bilo je slišati ali razumeti nekaj tako kot Pejt k hudiču! in ker je bilo več nakladalcev in manj takih, ki so držali s prekupčevalcem, je ta povlekel krajši konec. Končno je zmagalo pravilo, da se lastniki nikoli ne odrečeš, četudi si jo prigrlojufal ali plačal manj, ko je bila vredna. (Prekupčevalci so kajpada vsi oderuhi, celo za mrtve odirajo.) Razpenjeni trgovčič se je zdaj lahko izkazal pred Pashupatinathanci in romarji, ki so se bili nabrali na mostu okoli Eve Ravnikarjeve. Odplesal je večnožni in večročni ples grozovitega Šiva — Nataraja Šiva, in pri tem najbrž klical na pomoč vse možne hudobije in maščevanja bogov, žugal zdaj k mirnemu, vsega hudega odrešenemu truplu in se med lajanjem psov izgubljal nazaj v luknjo. Bagmati je tekla počasi, ponekod je segala le do kolen. Izpod svetišča so pridirjale male kričeče opice in se zapodile v reko. Umivale so se, se škropile in čebljale. Kadar so druga za drugo splezale na cesto, so vsiljivo tiščale v romarje krempljaste pesti in kosmate dlani kot na tisoče razcapanih otrok po kraljestvu. Tokrat Eva Ravnikarjeva ni slišala moledujočega Madame, rupi? ampak tako: Ali mi daš bonbon? Ne? Hočem bonbon. Daj mi ga! Čudno se ji je zdelo, da so svete, kar bi črne ptice lahko bile, saj so bile dostojanstvene.

Grmada je bila končno nared. Kmalu bo zagorela, kakor so gorele že druge na pomolih, ponekod je samo še tlel kupček mrliča. Trdovratno izgovorjevanje hindujcev se je usklajalo s počasnim, umirjenim tokom svete reke ob njih, s počasi se rušičimi palačami iz terakote in belega kamenja, s čuvarji mrličev, zavitimi v beli, kamnitni molk bogov, celo z oblaki, ki jih pošiljajo himalajski bogovi nad Pushupatinath. V tem naravnem mirujočem okolju, kjer ogenj in voda odpravljata ljudi na oni svet, se edino živi ne morejo pomiriti. Iz ozadja nekje od časa do časa znova zagrozi prekupčevalec drv, psi se koljejo do krvi in smrti, romarji se nestrpno zgrinjajo proti templju, kjer si bodo z jezikom ali komolci priborili vstop k pozlačenemu bogu.

Čez most je priropotal nov voziček. Sin je vlekel, zadaj je potiskala snaha. Na vozu je sključeno čepelo izsušeno telo starca, ki bo verjetno že jutri ali pa vsaj čez nekaj dni mrlič. Toda njegov pepel bo odplavila Bagmati na oni svet. Vozila sta ga v belo hišo, odkoder ne pride nihče več živ. Dom umirajočih, dom ostarelih, dom za vse, ki pristajajo pod poslednjim krovom po vsem svetu.

Eva Ravnikarjeva je sledila vozičku, ki se je počasi pomikal čez ploščad proti beli hiši. Njen obraz, do tega trenutka skoraj negiben, tog, utrujen od vtisov, ki so se kar naprej ponavljali, je šele zdaj zares oživel. Bodi potolažena, si je rekla, ne očeta ne matere niso odpeljali na zadnjo pot iz bele hiše. Obema si zaprla oči, ki so morda še poslednjič lahko videle nekaj tistih reči v Martini hiši, od katerih bi se drugače težko ločila. Toda bela hiša tukaj, kamor pripeljejo umirajoče na bregove Bagmati bogovi, sploh ni straš-

na — še malo ne tako kakor naši, na videz prijetni, moderni domovi oddiha in počitka, je pomislila in se hotela odpraviti dalje. Tedaj se je z nasprotnega brega spustila v reko visoka, lepa ženska v rdečem dotalnem krilu in v tesni kemizi z velikimi rumenimi cvetovi. S seboj je prinesla košaro z oblačili in jih skrbno zložila na kamne; namilila jih je in še pred spiranjem potolkla ob kamne. Vzorčasto balo sarija je raztegnila po vodi, potem je to postorila še z ženskim salvarjem in parom belih moških hlač, volneni puloverji in šali pa so rahlo plivkali med kamenjem. Končno je namilila še sebe. Z mehкими, počasnimi gibi si je gladila prsi, trebuh in boke in kadar se je sklonila, da je zajela vodo, sta se ji polni dojki razgalili v širokem razporku. Zdaj je bila tetovirana po vsem ožganem životu s pisanimi cvetjem, na lepo zaobljenem trebuhu se je grbančil popek in od tu navzdol je rdeč slap oblačila predvsem poudarjal stegna. Bila je živa podoba boginje Kali. Potem si je umila še obraz, ušesa, splaknila usta in ožela lase, ki si jih je svitkasto ovijala okoli glave. Končno si je naložila žehto in bredla proti bregu. Lasje so se ji spet spustili po hrbtu, obraz se ji je svetil od vode in zadovoljstva. Ko sta se spogledali, ji je smeh odprl bele zobe in z njih je zableščalo življenje s tako silo, da je namah zasenčilo smrt onkraj Bagmati. Tam so gorele grmade, iskre so padale v vodo in ugašale, beli dim se je nenehno dvigoval nad zlatimi strehami templjev. Tedaj se je druga ženska hotela spustiti v reko, a prva ji je to preprečila. Nekaj kakor Izgini! med tleskanjem s prsti, toda ženska je znova poskušala stopiti v Bagmati. Perica je pobrala kamen in ga zalučala vanjo. Vsiljivka se je s čudnim gruljenjem pognala proti mostu naravnost v Evo Ravnikarjevo. Tudi svete opice, ki so pravkar priplezale po kamnitih lokih na cesto, so se z divjimi kriki pognale nazaj v reko. Trop renčečih psov se je bil ustavil na sredi mostu, a se ni upal dalje. Samo Eva Ravnikarjeva ni nič storila za obrambo. Otrdela je od šoka pred nerazumljivo stvarnostjo, pred absurdom božje volje, ki se ji je tu približevalo obotavljajoče in neskončno ponižno in ponižano (ne morem pomagati, da sem na svetu) — je čakala, da bo bitje iztegnilo roko za drobiž. Bilo je brez obraza, toda lahko je videlo, čeprav ni imelo oči — lahko je jedlo, pa ni imelo ust in lahko je slišalo brez ušes, lahko je celo vedelo — hodilo je in imelo je roke brez prstov.

»Narajana!« (Milost — so ji povedali.)

(Madame ima rupije, Madame ne meče kamenja, Madame ne bo sikala nanjo kot kobra in zavoljo nje ne bo renčala kot psi.) Celo Bagmati ni zate, je pomislila Eva Ravnikarjeva, tvojega pepela ne bodo razsuli vanjo in v beli hiši ne bo mesta zate. Pri tem pa se je hudo bala, da bi se je bitje dotaknilo. Pobrskala je po denarnici in v naglici izvlekla petak. Ravno tako oprezno kot bi konju ponujala bonbon s strahom, da jo ugrizne, je spustila novc na brezobzirno dlan. Toda gobavko je preveč obdarila. Tega se je zavedela v trenutku, ko je stekla proti drugemu koncu mostu, toda gobavka je bila hitrejša. Zagrabila je za rob krila in ji zdrsnila k nogam. Blago je pritisnila na odprtino, kjer so bila nekdanj usta. Neumna sem, ker se bojim, je pomislila, saj ženska ni več nevarna. Proč, proč od teh živih mrličev in grmad! Bila je

pretresena, razbolena od žalosti in presenečenja. Ozrla se je dol po reki, če bi še kje vsaj za hip ozrla žensko z žehto, ki je napodila gobavko, ki se je prišla naravnost posmehovat grmadam in sveti reki z izzivalno življenjskostjo. V tem trenutku, ko se je krčevito poskušala zmazati gobavki, bi ji to še lahko pomagalo. Na pomoč pa ji je prišla romarska palica, ki je brezobzirno tolkla po ženski brez obraza in spet tlesk dlani in nekaj kot Izgini! Marš! In psi so zarenčali, ko se je opotekala med gobci, in so se ji naglo umikali. Tam na trgu so nato gobavko napadli klateži in berači. Bila je neverjetno močna in žilava in petaka, ki si ga je zabasala v nedrje, zlahka ne bo nikoli nihče dobil od nje. Videti je bilo, da se tudi zdaj ni to zgodilo. Ušla jim je namreč med stare razvaline svetišča, med opice in pse, ki imajo strah pred nedotakljivimi, kar za berače in klateže ne velja.

Naslonila se je na ograjo. Tik pod njo je truplo že počivalo v grmadi. (Presneti skopuhi s poleni, saj ženske še dobro pokrili niso.) Za hip je še videla bel obraz, za hip golo od let in nesmisla trpljenja in vsakdana razbrzdano težko življenje, ki se je iztrošilo brez koristi, čisto verjetno brez koristi. In otroci okoli ravno tako pripeti na kolo, ki se bo nekega dne ustavilo tudi zanje in se bodo mogoče prav tu nekje iztrosili v Bagmati. Ko se je približal mož ali sin z baklo, sta najprej zagoreli svečki, potem je ogenj zajel slamo in polena. Verjetno so bili pozabili pokriti obraz in zdaj je najprej zagorel. Obrnila se je vstran in obraz je gorel naprej v njej, povsod okoli nje.

»Narajana!«

(Bog, bodi milostljiv ubogi grešnici!)

Romarji so s palicami tolkli mimo nje, nihče se ni oziral na grmade, hiteli so proti zlatemu templju, proti pozlačenemu svetemu biku. Bagmati je tiho šumela med prasketanjem ognja. Dobili so kar dobra polena, je pomislila, zato res ni čudno, če se je preprodajalec znova oglašal. Sorodniki se niso več zganili. Na njihovih obrazih je obstajala samo še sled matere, njene podobnosti in usode, njeno truplo pa jih že obseva s svojo toploto in svetlobo.

Eva Ravnikarjeva je potrta odšla z njenim obrazom z mostu; s pritiskom v prsih je odšla sedet na obzidje zapuščenega svetišča . . . Tam je sedela Marta v naslonjaču in jo gledala. Prav si storila, prav, je pritrjevala Marta in dobro se ji je zdelo, ker je Marta »soglašala«. Pred tremi leti, ko se je Eva Ravnikarjeva proti večeru vrnila domov, je Marta sedela v svojem naslanjaču in jo tam čakala kot vsak večer. A vendarle drugače: umirala je. To je zaznala takoj, ker je videla njen obraz v zrcalu na nasprotni steni. Smrtna bledica, modre ustnice, oči, ki so gledale, ne da bi še kaj videle, pogled se je počasi razblinjal. Angina pectoris. Rekli so, da se lahko zgodi vsak trenutek. To so ji rekli že pred letom dni. In ker se ni zgodilo, se je tešila: zdaj še ni, bo že kdaj . . .

Vzelo ji je sapo, še preden je prodrla misel do zavesti. Potem je zavpila. Živalsko, kot otrok, ki ga preseneti nenadna ostra bolečina v drobovju. Potisnila je obraz v materino naročje, kjer sta počivali roki. In prav dotik z njima jo je streznil. Zaslutila je namreč rahel utrip, ki se je komaj zaznav-

no razpuščal po žilah — slaboten tok po žicah. Obupna misel, da bi morala zadržati, kar uhaja, da je prezgodaj, strašno prezgodaj (matere nikoli ne umrejo prepozno), da se mora najti rešitev, ki bi ustavila odtok.

Za to imajo vendarle zdravila, poklicati je treba zdravnika. Urgentni oddelek.

Materin obraz pa ji je čisto jasno povedal, da ni nobenega upanja. Čemu zdravila, čemu zdravniki? Čemu je treba, da se v njuno razhajanje umeša tretji? Nekdo, ki razen tega, da je zdravnik, ne pomeni nič ne njej ne materi. Tuji ljudje bodo prišli ponjo z nosili, jo odpeljali in položili na operacijsko mizo, kjer bo umrla — in potem jo bodo razmesarili.

Sami bova, Marta,« je rekla s tujim glasom, »ali me slišiš? Me razumeš?«

Klečala je pred njo in jo držala za roko, zelo oprezno je prepletala svoje prste z njenimi, kot bi se bala, da bi jo bolelo.

Tema je prihajala. Glasovi s ceste, brnenje motorjev — a v njuni tišini ni bilo razen njene groze in materinega umiranja nič drugega več. Nobena moteča misel se ni prikradla, čas je obstal na meji nepredvidenega. Ni še mogla doumeti, da ne bo več njunih juter in večerov, njunega zaupanja, njunih pogovorov. Njuna skupnost bo vsak čas razpadla. Njun dom.

Bilo je strašno malo časa. Ta čas pa je bil na srečo samo njun. In na srečo se je življenje končavalo brez bolečin. Najhujše je prestala Marta sama. Eva Ravnikarjeva je hotela izsiliti še zadnje znamenje, gib, da se umirajoča še zaveda njene bližine. A ker ga ni bilo, se je morala sprijazniti, da sta že vsaksebi, dvoje bitij, ki nimata nič več skupnega.

Mrak se je zgostil. Včasih je svetloba zarisala na stene življenje s ceste, a ni mogla zmotiti težke ubranosti dveh v agoniji. Tako se je bila prilepila na Marto, da jo je zbolela lastna telesnost ob materini, kot bi bila to že vtelesitev v mater. Nazaj v rojstvo, nazaj v maternico. Začutila je tresljaje, najprej šibke, nato odločnejše, po nogah navzgor, pod trebuhom, v prsih, odprlo je grlo, se zagozdilo v ustni votlini, pa primezelo kot vzdih, potem jek — in da bi še ujela stik, da bi še ujela končni trenutek, je svoja usta prisesala na Martina, ki so se odprla nastežaj, in potisnila z jezikom jek nazaj v grlo. Še tresljaj vzdih, ki se je mučil navzgor, potem pa je zamrlo. V tem trenutku se je znašla v Martini votlini in se s krikom odplovila iz nje. A to drugo rojstvo je bilo za Evo Ravnikarjevo preveč. Izgubila se je v temo.

Pozneje se je pritipala do luči. Mati je slonela v naslanjaču, kot bi spala. Glava ji je zlezla na stran, oči so bile priprte, roki v naročju. To je bila lepa mirna smrt, smrt odpočivanja, naravni, nenasilni odhod. Dolgo si jo je ogledovala, od spredaj, od strani, od zgoraj, legla je na tla in jo je gledala od spodaj, pa od zadaj, zapomniti si je morala vsak centimeter te smrti. Potem je pričela prižigati luči. Najprej tisto pred vežnimi vrati, da je lahko vsakogar presenetila lepota vzhodnih vrat z vrhnjim lokom, z globokimi

okrasnimi vrezi, pri katerih je sodeloval tudi Martin okus. Prižgala je luč nad stopnicami v klet, kjer je očeta presenetila smrt. Potem luč v kuhinji, kjer je bila Marta najbolj doma. Luč v dnevni sobi z Martino zofo, kjer se je rodila Eva. Luč v spalnici z zakonsko posteljo. Luč v Evini sobi z zakonsko posteljo, ki je že davno ni več uporabljala. Luč v salonu z Martinimi pejzaži in še kar dobrim avtoportretom v olju, ki jo je predstavljal v tridesetih letih. Luč v kopalnici — stare kopalne kadi Marta ni hotela zavreči, pod stopnicami je . . . Poiskala je svečo in se odpravila na postrežje. Luč za spomine babice in deda, za očeta in Marto. Skrinja z Martino in Evino poročno obleko, skrinje s polomljenimi igračkami in zvezki, skrinje s klobučki, šolni, maskami, z albumi slik, na kupe starih revij, polomljen tricikelj, odslužena singerica, ptičje kletke in preperele cunje z rezkim duhom po naftalinu, ki se še ni povsem izgubil. Tu je bil še Martin duh, to so bile njene neumorne roke, njene skrbi in smisel za red in varčnost. V Martini hiši se ni smelo ničesar zavreči; nič takega, kar je nekoč dobro služilo svojemu namenu. Ko je bila hiša osvetljena od strehe do temeljev, ji je pomagal še mesec, ki je razsvetlil Martine gredice, Eva jih je še pred nekaj dnevi prekopala ob Martini navzočnosti . . . In potem je pri vrtnih vratih pozvonila gospa Valerija iz sosednje hiše.

»Ali se je kaj zgodilo, gospa Ravnikarjeva?«

»Ja, Marta je umrla.«

Nikoli ni umrla in ne bo. S seboj jo nosi in jo tišči v prsih. Da je vsaj ne bi tiščalo! Ne more se sprijazniti. Tudi daljave tega ne zmorejo.

Okoli nje so spet skakale male, sive opice. Plezale so po okruških razpadajočega tempeljskega kompleksa nad njo, jo vlekale za krilo in razposajeno vreščale. Z repi so se obešale na kamnitne figure in se pačile. Hotele so od nje, da se zgane, da nekaj stori. Uganile so njeno zatrdelost. Vragolije pa končno niso zastonj. Daj bonbon, daj bonbon! so kričale. Potem ji je ena pod nos pomolila razprto dlan.

Zasmejala se je. Smeha kar ni mogla ustaviti. O, Pashupatinath, neverjetni Pashupatinath! Plesoči Šiva, Šiva Nataraja, plesoče svete opice v mirni, vse očiščujoči materi Bagmati, reki življenja. Trupla, ki izgorevajo za reko smrti, ki teče onstran tega.

Vstala je in opice so se razsule okoli nje kot nadležen mrčes. Spustila se je proti magičnemu mostu. V reki je bilo že več peric, ki so tolkle perilo po kamnih, glasno kramljale in se oblivalo z vodo. Vse več boginj z izživajočimi boki in polnimi prsmi, ki so jim prerade uhajale iz pretesnih živobarvnih životcev, razvnete kretnje rok, ples trebuha in poskakujočih beder, ki so se prerada odpirala navzven . . . Na obrazih so se jim svetlikale kapljice vode, na ustnicah je utripavalo razposajeno veselje. Zmerom več moških se je zaradi njih ustavljalo na mostu.

Morda se je prav zaradi tega, ali ker je slonela na mostu ravno v sredini nad pericami in grmadami na pomolih, zavedela hkratnosti levega in desnega brega svete Bagmati. Ženska je gorela že z visokim, belim stebrom in Eva Ravnikarjeva se je zlahka poslovila od Marte, ki je počasi izpuhtevala

v višine kot dim nad zlatimi strehami. Hkrati je plahnela tudi njena zamorjenost. Življenje in smrt sta bila tu izenačena ravno tako kot smrt in rojstvo v njej ob Martini končnosti. Zato se je odpravila na trg opičjega kralja Hanumana in se brez strahu prepustila njegovemu smrtonosnemu pogledu, zaradi česar ga romarji skrbno prekrivajo z rdečilom . . . Opazovala je stare in mlade, ki se z radostjo do življenja in zaradi strahu pred smrtjo v nekakšnem tajnem dogovoru z bogovi prepuščajo njihovim odločitvam: mi vam darujemo in vas molimo, vi nas pustite še nekaj časa živeti v miru in zadovoljstvu. Potem se je iz razpadajočega svetišča znova prikazala ženska brez obraza. Napotila se je naravnost k Evi Ravnikarjevi. Ta jo je čakala, ne da bi se še česa bala.

Janez
Strehovec

Poezija za zmerom in poezija za kar tako

Esej o disonancah pesnjenja danes

Za poezijo ne velja tisto, kar je ob opazovanju sodobne glasbe zapisal vzhodnonemški komponist in teoretik politizacije glasbe Hans Eisler: »Tudi razvoj glasbenega materiala je odvisen od razvoja materialnih produkcijskih sil. Klavir je omogočil drugačno vrsto glasbe ko čembalo, Wagnerjeve instrumentacije si ni mogoče zamisliti brez roga z ventili. V našem času so nastali novi problemi produkcije tudi s pojavom zvočnega filma, gramofonske plošče, radia in končno s spremembo družbenega ustroja ponudbe, ki jih ni mogoče razrešiti zgolj s sklicevanjem na Beethovno veličino in trohno monokapitalizma.«¹ Za poezijo tudi ne velja tisto, kar je omogočilo nesluten razmah, demokratizacijo in popularizacijo likovne umetnosti, namreč najširša dostopnost in uporabnost tehnologij likovnih reprodukcij 19. in 20. stoletja kot tudi brezpredsodkovna uporaba novih materialov in objektov (od luminističnih in kinetičnih modulov do laserskih generatorjev) pri likovnih vizualijah. Pesništvo tudi ne pozna premožnih naročnikov (stavb in mest), kot arhitektura, nima ti-stega, kar je značilno na primer za slikarstvo (galerije, akademije) ali glasbo (operne hrami, konservatoriji), nima Cannesa ali Hollywooda kot film. Pesniki se tudi ne šolajo na posebnih fakultetah, vse, kar je povezano z njihovo dejavnostjo je namreč slabo institucionalizirano. Uveljavitev tržnih zakonitosti v produkciji in reprodukciji je naravnost sovražna poeziji. S poezijo je preprosto težko.

Komaj je kaj dobila od moderne, od sodobnega sveta tehnike, politike, ekonomije, množičnih medijev, desakraliziranih iger, profanih menjav in blagovne estetike. Najbrž je zanjo edini večji »dobitek« kvečjemu iznajdba

¹ Alternative, Materialistische Kunsttheorie II, s. 217, 218